

Skillnaden, våldet och mötet

Två poeter ur samma generation som troget trevat sig fram den inre och undre vägen i förlitan på den poetiska intuitionen och läsarens uppmärksamhet. Magnus William-Olsson om nya böcker av Clara Janés och Louise Glück.

Att ställa dem invid varandra är förstas riskabelt. För båda är poesi ett arbete i det annorlunda. Varje likhet dem emellan är i så mening skenbar. Men jag tänker att de tillsammans och i relief likväl säger något viktigt om poesin i vår tid. Låt oss börja med silhuetterna:

Som poet- och förläggardotter föddes Clara Janés i Barcelona den 6 november 1940 rakt in i böckernas värld. Det har präglat hennes livsverk. För de flesta litterater är bildning en erövring och ett socialt kapital. Inte för Clara Janés. Det finns ett underbart Youtubeklipp där hon framträder med den klassiska filologen och poeten Jaime Siles. De talar om sina relationer till främmande litteraturer och Siles tar sig för att rätta henne, så som är brukligt bland de som kanske inte prålar men gärna skyltar med sina kunskaper. Clara Janés lutar sig lite åt sidan och tittar roat på honom. Siles rodnar, tappar för ett ögonblick kontrollen, som om det plötsligt står klart för honom att hon talar ur litteraturen själv medan han bara serverar den torra kunskapen om den.

Utgångspunkten för Clara Janés är otvetydigt poesi, som genre, som tradition, som kunskapsform. Men hon har flitigt brukat även andra litterära former, essän och berättelsen, dramatiken och framförallt – översättningen. Clara Janés är en passionerad poesiöversättare, ofta i samarbete, från tjeckiska, turkiska, persiska, arabiska och flera andra språk. Men också av prosa. Durás, Sarraute, Golding och Katherine Mansfield är bara några av de prosaister hon har översatt.

Hon är vad den besläktade Birgitta Trotzig ibland kallade ”en arbetare i vingården”, ständigt verksam i skötseln av den odling hon själv är en del av.

Som tänkare står Clara Janés vänd mot den mystiska andligheten. Den kritik av rationalismen som präglar hela hennes verk hämtar kraft från mystiker och poeter som Rumi och Al-Mutanabbi, men även från en filosof som María Zambrano.

2015 valdes Clara Janés äntligen in i Spanska Akademien och höll med sin lite klagande mångtoniga stämma ett briljant inträdestal som också det kan avhöras på Youtube.

Louise Glück som föddes i New York den 22 april 1943, är ungefär lika massivt etablerad på den amerikanska parnassen som Clara Janés på den spanska. Men priser och utmärkelser tycks inte påverka hennes poetiska riktning. I en intervju säger hon framt att det är stävan efter evighet, den grekerna kallade *Aiôn* som håller självöverskattningen i schack. Hon skriver för de ännu ofödda. De skiter i vår tids smicker och rituella högaktning. I likhet med Clara Janés är Glück en abstrakt men inte rationell tänkare. Hennes tradition är delvis en annan. Hon är modern, urban, en "New yorker" och hennes avgörande epifanier härrör snarare från psykoanalysen än från sufismen. Men båda poeterna har det gemensamt att de tar ställning för *mytos* framför *logos*. Drömmen. Det omedvetna. Extasen och framförallt just myterna står i centrum för deras författarskap.

De två nya böcker som denna vår utkommit i översättning till svenska, Clara Janés *Flod mot intet* (*Rio hacia la nada*, 2010) och Louise Glücks *Averno* (*Averno*, 2006) ger syn för sägen.

Floden är ju ett grundtopos i de flesta mytologier och *Averno*, eller *Avernus* vulkankratern invid Cumae ansågs under antiken vara en ingång till underjorden. Varat och intet. Intet i varat. Dödens obestämbara närvaro i livet – är vägande teman i båda böckerna. Att upphäva det dia-logiska, det dikotomiska, det evigt duala tänkandet är för båda poeterna en strävan. Glück har nån gång sagt att tystnaden är det som poesin till sist får att tala och Clara Janés skriver snarlikt i en äldre dikt att:

Tystnadens hemlighet
avtäcker ditt hemliga vara

Som så många av Louise Glücks böcker är *Averno* en tematiskt sammanhållen men motiviskt mångskiftande diktsamling. Persefonemyten, flickan som döms till den dubbla fångenskapen; ett halvår i Hades underjord och nästa i Moderns överjord, båda lika tvingande, är utgångspunkten. Men läsningen av myten, starkt färgad av psykoanalytiskt tänkande, handlar om den vardagliga kampen för att leva... inte ett fritt kanske, men ett självständigt kvinnoliv i nutidens helt igenkännbara USA. Ibland är dikterna drastiskt komiska som i sviten "Prisma" där man kan läsa:

5.
Gåta:
Varför var min mor lycklig?

Svar:

För att hon gifte sig med min far.

6.

”Flickor”, sa min mor, ”ni borde gifta er med någon som er far.”

Det var en kommentar. En annan var:

”Det finns ingen som er far.”

Men denna kvicka, lite införstått publika skrivart bryts av med komplicerade essäistiska dikter som uttolkar myten, liksom av ett slags oförklarade, kanske rent av oförklarliga bilder. Som den underbara dikten ”Aftonstjärnan”:

Ikväll, för första gången på många år,
fick jag åter igen
en uppenbarelse om jordens prakt:

på kvällshimlen
tycktes den första stjärnan
glänsa allt starkare
medan jorden mörknade

tills den inte kunde mörkna mer.
Och ljuset, som var dödens ljus,
tycktes återge jorden

kraften att trösta. Inga andra
stjärnor syntes. Bara den
vars namn jag kände

eftersom jag skadat henne i mitt
andra liv: Venus
den tidiga aftonens stjärna,

dig tillägnar jag
min uppenbarelse, eftersom du kastat nog

med ljus på denna tomma yta
för att göra min tanke
synlig igen.

Också Clara Janés odlar emellanåt en lättare skrivart, en varm, lite spefull ironi. Men i *Flod mot intet* är tonen allvarlig. Boken skildrar storögt, häpet och emellanåt hänfört mötet med Ganges och den gräns emellan materiellt och andligt, imaginärt och konkret, mytiskt och faktiskt som den indiska floden utgör. Men om det i denna mening är en konceptuell bok så ändrar floden

likväl skepnad från koncept till erfarenhet då den flyter genom läsarens kropp i läsakten. Andra vattendrag, barndomens skogsbäckar, älvarna, de breda stilla flodernas lopp och förstås även den existentiella gräns mellan liv och död man lär nå fram till då man klättrar ned i Avernus, tar gestalt under läsningen:

Färjkarlen ror
och båten skär genom natten
mot dess gräns.
Utan mål strömmar ljuslågor
över vattnet.
Och ljuden från årtagen
som mäter
horisontens stumhet
tänjs ut.
Ingen vet längre om tiden
nu är en illusion.
Ingen vet om övergivenheten
skyles en frånvaro,
är ett första steg
mot den slutliga separationen.
På den andra stranden,
steril sand
och en tigande gräskant.
Men vägen syns fridfull
och långsamt fortsätter rodden
över flodens yta
under vilken
formerna utplånas.
Den svarta himlen lugnar
det sinnliga livet och vädjar:
”Led mig från den yttre verkligheten till den inre”.
I färjkarlens bottenlösa ögon
en ångest
en vattnets kärlek.
Och hjärtat öppnar sig
för att ta emot skuggan.
Och klangen från en tempelklocka
sjunger mot djupet
och sprids i mörkret.

Läsandet som en rodd över diktens flod! Clara Janés är här en direkt arvtagare till den mystiska, läsaksallegoriska, poetik som har ett så starkt fäste i den spanskspråkiga traditionen, där Johannes av korset, Teresa av Avila, men också Sor Juana och närmare i tiden till exempel Luis Cernuda visat vägen.

Såväl Clara Janés som Louise Glück är alltså poeter vilka odlar det långsamma sinnliga tänkandet. Deras dikter begär att läsarna ställer sig själva, sin kropp, sin röst och sin fulla uppmärksamhet till deras förfogande. Ännu för tio år sedan, kanske till och med för fem, skulle deras poesi ha kunnat avfärdas som

”modernistisk”. Idag låter sig poesin knappast förstås eller sorteras utifrån den objektiva filologins nomenklatur. ”Modernistisk lyrik” – vad betyder det?

I så mening ter sig de nu bra över sjuttioåriga poeterna paradoxalt samtida och poetologiskt ”edgy”. I sina verk hänvisar de till poesin förstådd inte som text utan som uppmärksamhetsform. Det saknar mening att ögna igenom deras böcker, sortera in dem i litteraturhistorien eller införliva deras namn i den personliga bildningens sociala kapital. Man måste gå den långa, den inre och undre vägen, för att alls göra anspråk på att ha läst dem.

Den samtida poesins fragmentariska panorama måste, menar jag, förstås i termer av uppmärksamhetsekonomi, och i ljuset av den differentiering av uppmärksamhet vi lever med i den postdigitala offentligheten. Å ena extremen den flyktiga internetskolade poesi som slår ut i ögonblicket och sedan skingras, Facebook- och Twitter-diktarnas ”hit and vanish”. Å den andra, den uppmärksamhetsintensiva poesi som Janés och Glück representerar, vilken kräver en performativ och genomgripande läsakt. Mitt intryck är avgjort att den senare polen för ögonblicket växer i inflytande.

Det säger sig självt att sådan poesi kräver särskild sensibilitet av sina översättare. Svårigheten i *Flod mot intet* består i att diktarna måste få kropp i och genom läsarens röst. Den överordnade uppgiften handlar om att svenskan lika flodlikt skall rinna ur läsaren gap som det spanska originalet. Ingrid Wickström lyckas överlag väl. Det har det blivit en översättning som lämpar sig för högläsning.

Averno erbjuder större svårigheter. Den har flera stilnivåer, rymmer genrelekar och en mer komplex rytmik. Båda poeterna arbetar dessutom intertextuellt. Jonas Brun nämner särskilt i sitt uppslagsrika efterord Rilkes dikt ”Orfeus, Eurydike, Hermes”. Men framförallt klingar *Averno* av engelskspråkig poesihistoria. Och inget är så svårt att översätta som dikters allusionsrum. Jonas Brun har förvaltat Glücks engelska ekokammare genom att mobilisera den svenska poesihistorien. Om Glücks poesi återkallar Keats, H.D. och Elisabeth Bishop, klingar Bruns översättningar av Almqvist, Tranströmer och Anna Rydstedt. Kanske är det inte ens medvetet, bara ett vackert uttryck för att översättaren själv verkar i och genom en poetisk tradition.

Låt mig till sist peka på en fundamental oenighet mellan böckerna. De två poeterna må ha likartade utgångspunkter och teman. Men de är djupt oense i sina tankar kring dem. I centrum av Luis Glücks *Averno* står skillnadens våld. Hon skriver:

På den ena sidan vandrar själen.
På den andra, lever människorna i skräck.
Däremellan försvinnandets avgrund

Persefone är ju en gränsvarelse som slits fram och åter mellan oförenligheter. Glücks poesi är här genomfört tragisk. Vi uppenbaras som människor just i vår oförmåga att resignera inför insikten att avgrunden är vår enda grund.

Clara Janés däremot väljer inte avgrunden utan just floden till skillnadens tecken. I så mening erbjuder *Flod mot intet* en genuin gränsupplevelse. Luis Glück insiterar på skillnadens våld. Det oförsonliga är vårt villkor. För Clara Janés är det en djupt otillfredsställande idé. En helt central aspekt av hennes poetiska tänkande handlar om att utforska själva skillnaden. Här går hon i María Zambranos fotspår. I en av sina många texter om den stora spanska filosofen skriver Clara Janés om begreppet "aurora", morgonrodnad. Det begrepp som Zambrano till slut finner fram till för att kunna tänka skillnad bortom våldet.

"Morgonrodnaden" – skriver Janés – "innebär ett uppvaknande och erinrar samtidigt om att det föregåtts av dröm. Den är gränsen emellan dem båda /---/ och samtidigt [och här citerar hon Zambrano] 'kungör den en ojämförlig tystnad, avslöjandets tystnad.'"

Detta moment, då skillnaden avslöjar sig som tecken för ett annat, för det onämnbara vi ibland hjälplöst omtalar som tystnad eller intet, är det Clara Janés bok söker sig mot. Det handlar inte om försoning, utan om att byta skillnad mot möte:

Se, säger horisonten
och låter en fuktig bris stiga
när glöden slocknat,
hejda då den häpna gesten,
ty kroppen ska öppna sig i vita stråk
mot kraften
som drar mot mittpunkten,
det ska komma vita kronblad
och återskapa lotusen,
andningen ska dämpas
och en drömmens stillhet
flöda över trapporna.

LYRIK

Averno

Louise Glück

Övers. Jonas Brun

Rámus 2017

Flod mot intet

Clara Janés

Övers. Ingrid Wickström

Ellerströms 2017

Författarfoto (Glück): Gasper Tringale